

КОМЕДІЙНИЙ ЖАНР У ДРАМАТУРГІЧНІЙ ТВОРЧОСТІ СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА

Стаття містить ідейно-тематичний та образно-стильовий аналіз комедій Сидора Воробкевича “Пан мандатор”, “Пані молода з Боснії”, “Комедія без автора”. Уточнюється авторство ранніх музичних та драматургічних робіт Воробкевича для театру, їх датування. Наголошується, що жанр комедійних творів драматурга більше тяжіє до водевілю, але має риси і оперети. Особливостями індивідуального стилю Воробкевича-комедіографа визначаються словесний гумор, динамізм сюжету, музикальність, видовищність, яскрава театралізація, відсутність карикатури.

Ключові слова: комедії Сидора Воробкевича, “Пан мандатор”, “Пані молода з Боснії”, “Комедія без автора”, водевіль, оперета.

Olha Shubravska. Comedy among Sydir Vorobkevych's Dramatic Works

An analysis of genre and style features, themes and ideas of Sydir Vorobkevych's comedies “Master Mandator”, “Missis Bride from Bosnia”, “Comedy without Author” is the subject of this article. There is an attempt to define more precisely the authorship and the dates of Vorobkevych's early works for theatre. This author's comedy works rather belong to vaudeville but also have some features of operetta. Humor, lively plot, musical accompaniment, spectacularity, bright theatricality, lack of caricature are the peculiarities of these comedies.

Key words: Sydir Vorobkevych's comedies, “Master Mandator”, “Missis Bride from Bosnia”, “Comedy without Author”, vaudeville, operetta.

Сидір (Ізидор) Воробкевич – письменник, композитор, культурний діяч, освітянин, священник народився 1836 року у Чернівцях –180 років тому. Аналізуючи поезію Сидора Воробкевича, Осип Маковей зазначає, що той “обурював ся на критиків, котрі справді не задавали собі праці пізнати докладно всю его роботу і его вдачу, дуже склонну до веселості, та дорікали йому плаксивостію” [16, 407]. Справді, життєрадісність, гумор, чудове володіння словом, комедійний дар знайшли свій вияв у численних творах Воробкевича, поетичних, прозових, але найперше – у драматичних.

Про комедії Сидора Воробкевича писали мало, можливо тому, що в радянський час основна увага літературознавців була спрямована на дослідження літературою соціальних питань, які в цього автора майже не присутні в легких жанрах. Найбільше зробив для вивчення, видання, популяризації комедій Воробкевича, як і усієї його художньої спадщини, О. Маковей, видавши з рукописів тритомник творів письменника: перший том – поезія, другий – проза, третій – драматургія (на титулі стоїть 1911 р., але том побачив світ у 1921 р.). З комедій тоді були опубліковані “Пані молода з Боснії” (інша назва “Пентелей Трубка”) (1880) та “Пан мандатор” (1882). Комедія “Пан мандатор” вміщена і у радянському виданні [11].

Досі остаточно не з'ясованим у літературознавчих працях залишається питання авторської атрибуції двох творів, з якими певним чином пов'язане прізвище С. Воробкевича. У післямові до третього тому “Загальні замітки про драматичні твори Із. Воробкевича” О. Маковей як приналежні перу Воробкевича

називає п'єси "Ворожка" та "Весілля на обжинках" [17, 405], спираючись на листи самого Воробкевича, який вказує кількість написаного, але не дає назви. Цю інформацію повторюють Р. Пилипчук [21, 43], М. Івасюк (щодо п'єси "Весілля на обжинках") [14, 20]. М. Білинська обминає це питання [1]. Згадуючи "Весілля на обжинках", П. Никоненко не вказує, чи це був літературний твір, чи лише композиторська робота С. Воробкевича [20, 127].

У листі до Ол. Барвінського Воробкевич 16-26 грудня 1871 р. зазначає: "...Я вже через довгий час нічого не пишу, а навіть вже і правила прозодії позабував. Як що роблю, *то лиш в музиці*. Так-єм написав для нашої сцени чотири оперетці..." [22]. О. Маковей не зауважив, що це може бути музичний твір, музичний супровід до чужого тексту, хоча й цитує в попередньому абзаці відгук Воробкевича (1865 р.) на гастролі театру Ом. Бачинського в Чернівцях: "І я би рад щось для нашого театру в музику уложити, а не знаю що. Коби-м мав який добрий текст, радо взяв би-м ся до роботи" [17, 405]. З листа 1871 року можемо зробити висновок, що написані "оперетки" можуть бути суто музичними творами, а не літературними.

Текст п'єс "Ворожка" та "Весілля на обжинках" належить не Сидору Воробкевичу, а Андрію Стечинському. С. Воробкевич створив лише музику до них. Сам актор театру "Руської бесіди" А. Стечинський пише у спогадах, що для того, аби "скріпити наш репертоар, взявся я до праці..."; як свою "оригінальну" драму називає "'Весілье на обжинках" оперетка в 2 акт. з муз. Воробк. обіграна в тих часах в кождім майже закутку Галичини". Називає й інші свої п'єси, але чомусь "Ворожку" серед них не згадує [25, 15]. У Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається рукопис С. Воробкевича із заголовком "Музика до твору А. Стечинського "Ворожка". Чернівці. 1872-73" [7]. Перша дата – написання музичного вступу: 28.12.1872; остання дата: "На Буковині 8 янв. 1873", тобто композитор творив швидко і одразу, як у нього завжди це бувало.

З архівних джерел відомо, що "24 окт. 1871 в музику Воробкевич уложив" також оперету А. Стечинського "Садогорський дяк" [6]. Ця "оперета" може бути одним із чотирьох музичних творів для театру, про які йшлося у згаданому листі Воробкевича до Ол. Барвінського від 16-26 грудня 1871 р. Тим же роком (число 28, місяць – нерозбірливо) датується рукопис музики до "трагікомедії в 3 діях" "Воля Покойника": вісім нотних листків музики з малою кількістю слів. Автор тексту не вказаний [5].

На підставі цих спостережень можемо припустити, що все-таки найранішими роботами Воробкевича для театру були твори музичні. Першим же його комедійним літературним твором достовірно можемо назвати п'єсу "Каспар Румпельмаєр". О. Маковей датує його 1874 роком. Однак існує нотна партитура 1872 року (6 травня; Воробкевич зазвичай точно вказує дату) – [8, 13-17 зворот]. Нотна партитура з текстом арій українською мовою "Каспара Румпельмаєра", датована 1872 роком (30 травня), ще раз зустрічається у рукописах Воробкевича [9, третій зошит].

Отже, вважаємо, що саме з "комічної оперети" "Каспар Румпельмаєр" ("Каспар Румпельмаєр і три грації") починається сценічна історія драматичних творів Сидора Воробкевича і його слава як драматурга. Наснажений композиторською діяльністю для театру, Воробкевич пробує свої сили в жанрі комедії, і у 1875 р. "Каспар Румпельмаєр" був уже однією з основних п'єс у репертуарі театру "Руської Бесіди", про що свідчить у своїх спогадах М. Кропивницький.

Подібні за жанром і змістом "комічні оперети" з життя дрібного панства у цього автора, крім названої, відомі нам на сьогодні три: "Золотий мопс" (за датуванням О. Маковея 1879), "Янош Іштенгази" (1882), "Пан Венцлічек" (О. Маковей датує 1884 роком, є нотна партитура до цієї п'єси, датована 6.02. – 6.03. 1881 р.) [10]. Комедії "Каспар Румпельмаєр" та "Янош Іштенгази" вже розглянуті детальніше

[12]. Тексти “Золотого мопса” та “Пана Венцлічека” не знайдені, можливо, вони не збереглися. Арії, записані під нотами (рукописи партитур зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ), дають зрозуміти, що це так само легкі комедії з життя дрібного панства про любовні пригоди.

Сам Воробкевич називав такі свої твори “оперетками”, “комічними оперетами”. Оперетами називають їх О. Маковей [17, 405–406], В. Лесин, О. Романець [15, 20], О. Ставицький [24, 275], П. Никоненко [20, 115, 124]. М. Білінська визначає їх як “опери-водевілі, в яких розмовні діалоги чергуються з сольними аріями і хоровими та хореографічними номерами” [1, 40], тобто як піджанр водевілю. Воробкевич мав хорошу музичну освіту й визнані композиторські здібності, залюбки писав музику, і це не могло не вплинути на художні особливості його драматичних творів.

Майже всі комедії цього автора мають риси водевілю (гостра інтрига, динамічний сюжет, любовна авантюра) та оперети (насиченість аріями, музичний супровід, специфічна театральна умовність). У деяких сценах зустрічаємо соло, дуети і хори, ансамблі, коли співають всі разом, що нагадує поетику оперети, однак загальна роль музики все ж більше допоміжна, дивертисментно-декоративна, як у водевілі, музичній комедії [19, 51]. Тому цей драматичний жанр у доробку Воробкевича не можемо назвати ні оперою, ні оперетою, хоч їхній вплив і є незаперечною особливістю цих п’єс. Літературний матеріал у них – не лібрето, але повноцінний художній твір (хоча сам Воробкевич іноді у записах називав текст саме так – лібрето). Арії і хори лише ілюструють дію, пояснюють її, доповнюють, а не рухають, як в опереті. Усі визначальні драматичні повороти передано за допомогою діалогу, мовленого слова.

Тільки в п’єсі “Пані молода з Боснії” віднаходимо сцени, поетика яких наближається до оперної: розгорнуті музичні сцени, які самі рухають дію, складно влаштовані з погляду вокального виконання (особливо другий акт). У цій п’єсі, а також у інших його комедійних творах частіше зустрічаємо засоби “комедії зі співами”, водевільні куплети і – меншою мірою – прийоми та стилістику оперети. Так у п’єсі “Пан мандатор” майже третина першого акту – вокальні номери, у другому акті – четверта частина обсягу, у третьому – восьма частина. Але в більшості вони не відіграють самостійної ролі, а пояснюють дію, увиразнюють характеристики персонажів, додають нові штрихи до відомого.

У порівнянні зі східноукраїнською драмою цього періоду, зокрема з творами драматургів, які значною мірою послуговувались арсеналом вокально-хореографічних можливостей сцени для побудови своїх п’єс (М. Старицький, М. Кропивницький), твори Воробкевича відрізняються тим, що в них стиль і прийоми оперети присутні набагато більше. Він практично не використовує вже існуючі народні пісні (звернення до мелодики народної пісні має місце у мелодрамах, які у нього всі – з народного життя, на відміну від комедій), у організації музично-драматичного матеріалу як драматург тяжіє до стилістики водевілю і оперети, у мелодрамах сам творить пісенні номери: усі вони оснащені співами, інструментальним супроводом, звуковими ефектами (історична мелодрама “Петро Конасевич Сагайдачний”, 1884).

Не можна не зважати також на той факт, що вплив західноєвропейської культури, зокрема австрійської, де і зароджувалась оперета, на тих теренах був відчутним. “Віденські лібрето... зазвичай збудовані на легкій водевільній інтризі з плутаниною, переодяганнями, непорозуміннями, несподіваними поворотами дії, в них особливого значення набувають ліричні мотиви” [19, 54]. Всі ці ознаки можна віднести і до комедій Воробкевича.

“Комедійка со співами” “Пан мандатор” – плід зрілої творчості вправного майстра. Якщо одна з перших п’єс цього жанру “Каспар Румпельмаєр” заснована все ж на малоюмовірних, малосерйозних і дещо шаржованих подіях, тема і герої “Пана мандатора” ближчі до реального життя; комедія порушує

навіть і соціальні питання, які у Воробкевича вагомо присутні зазвичай тільки в серйозних драмах. Як і всі комедійні твори цього автора, “Пан мандатор” має риси водевілю, але ближче стоїть до комедії як такої, оскільки конфлікт твору містить в собі досить велику міру драматизму. Тема ця наявна у ранніх п’єсах (“Іван і Олена”, 1864 [2], переробка: “Петрусь і Настуся”, 1867 [3]) і представлена як драма з трагічним кінцем. Подібність мотиву поєднує “Пана мандатора” Воробкевича з поемою Т. Шевченка “Марина” (1848), але драматург з Буковини вважає можливим дати вирішення цього мотиву згідно настанов комедійного жанру. Пан мандатор, герой однойменної комедії, уподобав кріпачку, яка має нареченого, не дозволяє їм одружитися, свого суперника задумує віддати до війська. Мораль мандатора, як і пана з ранніх драм, вичерпується тут афоризмом: “Хто кількох не любить разом, Той і жити не уміє” [11, 525]. Про любов мандатора до дівчат його підлеглі десятник Гаврило і писар Чорнило виголошують переконливі репліки:

Чорнило: Липнуть єгомость до дівчат, як смола до чобота.

Гаврило: Єгомость за тою куропатвою, як корова за телям.

Чорнило: До чужих конопель внадився журавель.

Гаврило: Хоч kota бий, то все є ласий до сала. Така вже вовча натура, все лиш ягня драти [11, 506].

Однак конфлікт тут рухають жінки своїми жіночими хитрощами, і завершується він щасливо й мирно для всіх, відповідно до легкого жанру. Дружина мандатора, пані – людина порядна, позитивна, це ми бачимо із її дій і монологів; вона заявляє, що її поважає сільський люд, і це підтверджено устами інших персонажів. Разом з тим вона виведена як жінка діяльна, розумна, кмітлива, не як страдниця: “Пожди, мій голубчику, твоя Зося не патинок, щоби його, коли хоч, з ноги скинути” [11, 512]. Домовляється з дівчиною, яку уподобав мандатор, про комедію з переодяганням і так досягає мети: мандатор освідчується у кохання їй, переодягнений на просту селянку. А позаяк він свою дружину любить, то погоджується на шлюб Одарки і Петра.

Текст реплік насичений приказками і прислів’ями, мова соковита, виразна, містка. Комізм на мовному рівні створюється також пародіюванням відфольклорних кліше любовної образності. Зося говорить про прихід свого мужа Броніслава у пастку: “Щось зашелестіло? Куниця до дрозда підкрадається. Летить мій голубчик, мій бистрокрилий соколик! Отут під явором сховаюсь, щоб хоч трохи воркотів, квилив, крякав, милої пари шукаючи” [11, 531]. У останній яві знову зустрічаємо орнітологічні символи-порівняння, властиві народній творчості, які придалися Воробкевичу і для комедії. Про молодих Одарку і Петра писар і десятник, бажаючи заслужити чарку горілки на весіллі, мовлять:

Гаврило: Весела, як ластівка.

Чорнило: Щебече, як соловейко в калиновім гаю.

Гаврило: А він соколик, не парубок.

Чорнило: Не орел.

Гаврило: Не журавель.

Чорнило: Ні, ні, він половик, яструб. (*Тручає Гаврила*). Що ще сказати?

Гаврило: Сорока, ворона, каня.

Чорнило: Він куцофоста сорока, каня, качка... [11, 537].

Позитивні персонажі не є комічними: закохані Одарка і Петро, Параска (мати Одарки) та Микола (батько Петра), Зося, дружина мандатора. Серед позитивних персонажів із селян лише Микола вирізняється особливими рисами – силою характеру, розумом, завзятістю, не терпить над собою сваволі, обіцяє добиватися справедливості: його син звільнений від служби і не має бути забраним до війська. Пан мандатор Броніслав і справді побоюється його погроз, незадоволений його поведінкою, що виливається у висновок, який викликає комічний ефект: “Варта

з хлопа панщину здіймати? Його вільним чоловіком зробити, конституцію йому дати?... Масти хлопа медом, він все хлопом” [11, 507].

У п'єсі діють традиційні для української сцени персонажі з числа сільського уряду – писар та десятник. Про свою роботу сам пан мандатор у першій арії-саморекомендації співає: “Чим більше... сала, тим ліпша і ухвала” [11, 497]. А його підлеглий писар Чорнило пояснює, як це робиться: “...Параграфи знаю; Що хочу, ногами Горі обертаю” [11, 509]. Про те, як живеться у сільському уряді, пан мандатор зізнається: “Тяжке наше життя, горюємо як віл у ярмі...” [11, 501]. І це підтверджують Чорнило та Гаврило дуєтом:

Чорнило. Ой писарювати,

Гаврило. Десятникувати,

Оба. Служба то тяжка.

Чорнило. Бо від писанини (показує на чарку)

Гаврило. Аж болить щоднини

Оба. Бідна голова [11, 511].

Велика міра і мовного комізму, і комізму ситуацій покладена на цих персонажів. Пан мандатор теж постать комічна, але швидше лірично-комічна. Він не позбавлений деяких позитивних людських рис, любить і цінує свою дружину: “Добра в неї душа, нема що казати. А господиня – приклад для всіх!” [11, 499]. Та й уся комедія хоч і піднімає питання соціальної справедливості, не є соціальною сатирою, як, наприклад, “По ревізії” (1882) М. Кропивницького, персонажами якої теж виступає сільська старшина. У Воробкевича висміювання людських слабкостей більш життєствердне і наснажене надією, ніж у інших українських п'єсах цього періоду: має місце і щасливе завершення конфлікту подружньої невірності, і примирення між панськими інтересами та інтересами простолюдю.

Уперше комедія “Пан мандатор” була виставлена на сцені львівського театру “Руської бесіди” 30 вересня (за старим стилем) 1882 р., у рік написання [13]. Критика і публіка сприйняли її неоднозначно. Якщо Г. Цеглинський (котрий і сам був непоганим драматургом, п'єси якого виставлялися), вважав комедію Воробкевича гідною сцени, сприяв її постановці, то оглядач “Зорі” дав лише критичні зауваження із висновком, що вистава “викликала... жаль над упадком заслуженого композитора і автора” [13]. Воробкевичу закидали, зокрема, що писар і десятник – зайві персонажі, непотрібні для розвитку дії, ще й “оба п'яниці в найвищій степені, і на таких людей каже нам автор заєдно дивитись і слухати їх п'яцьких пісень, тривіальних жартів, двозначників через більшу половину вечера” [13]. Треба сказати, що п'єси східноукраїнських драматургів подавали такі сцени набагато жорсткіше, наприклад, у тому ж етюді “По ревізії”. Чорнило і Гаврило більше скидаються на метких слуг, які бігають скликати селян на лан до мандатора, тягають корзини з харчем за паненю до лісу, де має відбутися спектакль з переодяганням, і при цьому відверто насолоджуються життям, споживаючи страви і напої з панської кухні. Можна лише відмітити, що текст їх розмов все ж займає невиправдано багато обсягу. Г. Цеглинський у листі до Воробкевича 8 грудня 1882 р. втішав його: “Не писав-єм так довго з понятних причин. Чекав-єм, аж прошумит буря, що діткнула не тільки Вас, але і мене. Бо коли Пантелей Трубка прогнав від Вас всі мраки, які тільки могла нанести на Вас критична Львівської публіки мрія – мені до нині ще дорікають виставлене Мандатора. Але я все тої гадки, що і перше, іменно: що “Мандатор” з пропущенем маленьких точок, іменно п'ятики, єсть в кождім взгляді доброю і оригінальною опереткою”; однією з причин невдачі вистави на львівській сцені Цеглинський назвав “зніжніле від якогось часу чуття публіки для коренних народних жартів і чарки” [23].

І. Франко у коротесенькій інформації-рецензії на “Пана мандатора” відгукнувся про п'єсу як таку, що “за своєю вартістю не поступається перед зарубіжними творами цього жанру” [27, 107].

Єдина комедія Воробкевича, де всі персонажі – прості українські селяни – це надзвичайно цікава за жанром “Пані молода з Боснії”, що з великим успіхом йшла на сценах Галичини. У ній є фарсові ознаки, буфонні прийоми, сільська реальність подана яскраво театралізовано. Тема, як і у всіх інших комедіях Воробкевича – любов і одруження закоханих. На це не дають згоду батьки, бо дочка обрала парубка бідного, а син – циганку. Схилити батьків до потрібного молодим рішення береться Пентелей Трубка – старий відставний вояк, хитрун, дотепник, “громадський кум” [26, 394].

Велике значення і вагу у п'єсі мають масові сцени зі співами, танцями, пантомімами, їх вирішення робить твір несхожим на інші. Вечорниці, які складають перший акт, подані не у звичному реалістично-міметичному стилі. Так, дівчата і хлопці, що зібралися у Сандиній хаті, на її команду починають прясти: “Санда. Нуже, діточки, кужіль у руки і фурррр, фурррр!”. Автор дає ремарку: “*Парубки руками показують, що ніби прядуть*” [26, 348]. На закінчення вечорниць Пентелей Трубка шикуює як свою армію всіх присутніх: “*Пентелей. Зброю в руки! Ви дівчата кужілки, ви парубки, діди і баби, що в руки попадеш! (Оден бере мітлу, другий лопату, третій кочергу, четвертий коромесло, пятий мотовило і т. д.)* Як скажу *Habtacht, Praesentirt*¹, то так зброю тримайте (*показує*). Як скажу марш, тогди за мною ступайте!... От дивіть ся: так... раз, два, eins, zwei...² (*показує*). Нема науки без муки! Розумієте?” [26, 360]. Врешті “*всі по парі по комнаті маширують граціозно, мовби на великій параді*” [26, 361]. Маршем організовано і сцену відходу резервістів на війну до Боснії. Варто зазначити, що більш серйозне витрактування війни в Боснії має місце в поемі Воробкевича “Гостинець з Боснії”, написаної орієнтовно 1879 р.

Персонажі комедії “Пані молода з Боснії” мати Санда і батько Федь характеристиками схожі на Василя Кочубея і його дружину, героїв історичної драми Воробкевича “Кочубей і Мазепа” (1891). Він – розважний і спокійний, вона – вогонь, діяльна, активна, швидка, емоційна. Санда мовить: “... Знай недоварений, що в сему коші я атаманом!” [26, 366], на що Федько відповідає філософськи: “Чини що хоч, лиш мене остав в спокою!”. Санді належить остаточне рішення: “В спокою! дам я тобі в спокою!... Ану голубчику до роботи, серп в руки... буряну коровам жати! (*бере єго за плечі і тручає наперед себе*)” [26, 367]. На діалоги цих дійових осіб припадає велика міра комізму, їх пересварки є постійним фарсовим фоном дії. Ще дві пари: стара ряба служниця Тетяна і заїкуватий слуга Клим та вчитель Панкрацій Муха і писар Олесьо Кукувруку покликані веселити публіку; їх діяльність іде у річищі основного сюжету, але не є суттєвою для руху інтриги. Санда і Федь, характерні персонажі з виразним малюнком ролі, хоч і не є винаходом Воробкевича (згадаймо Карася та Одарку з опери С. Гулака-Артемовського “Запорожець за Дунаєм”, 1862), мають свої неповторні риси і поряд з крутієм Пентелеєм Трубкою виступають головними персонажами, на відміну від двох пар закоханих, які подані традиційно і неіндивідуалізовано, і майже не рухають інтригу.

Санда – хороша господиня, і всі, хто оточують її упродовж дії, зацікавлені, щоб її діти одружилися, оскільки планують на весіллі випити міцної запіканки і закусити смачним книшиком. Санда любить погуляти, поспівати, любить рух, вирування життя. Тимчасом Федь, якщо немає близько дружини, сяде, відпочине, запалить люльку, послухає, як йому Панкрацій газету прочитає. Ці протилежності увиразнюються, підсилюються присутніми на протязі всієї дії у репліках різних персонажів образами-поняттями слова, мови, розмови, крику, співу, тиші, мовчання. Федько: “... Вимахує ним (язиком – О. Ш.) як праником!” – Санда у відповідь: “Нащо єго Бог дав... преці чоловік не риба...” [26, 344]. Дівчата прийшли на вечорниці до Санди і Федя, Федько незадоволений: “Пустив

¹ *Habtacht, Praesentirt* (нім.) – *habtacht* – увара; *präsentiert das Gewéhr!* – на караул! (команда)

² *Eins, zwei...* (нім.) – раз, два

мельник воду аж з трьох лоток! Скажіть, добрі люде, не моя правда? Чи не здуріти в такому гарморі!” [26, 346]. Після арії, де основний мотив “як пічну в скрипку отсю грати, Кождий по мому мусить гуляти. (Вимахує мотовилом...)” [26, 352], Санда запитує: “А що, голубки? Умію співати?”. Федько на це: “Реве як бугай у болоті!”, Клим: “Гарно співає, як перестане, то лучше!” [26, 353]. Федько: “Не витримати із старою – гукає і гримає, як хмара на тебе спадає... А верещить! На десяту вулицю чути!” [26, 367-368]. Катинка співає: “Чарую очима, чарую бровами, І піснев солодков, мовою, словами” [26, 373]. Вирішення і завершення цього мотиву відбувається, коли Федько знаходить спосіб почути від дружини все ж ласкаві слова. “Федь. Напосілась мене гризти! зараз скажу Туркові, щоб язик утяв!... Санда. Мовчи, голубчику мій солоденький! Федь. Хоть турок їй пуда дав! Слава тобі, Господи!” [26, 390].

По ходу дії автор уводить у тканину твору також різні мови, звичаї, пісні інших народів, і найбільше – у словесній грі Пентелея Трубки, що, як вояк, бував у інших країнах. Його мовна партія виповнена вщерть і зайвинами, і повторами, і низкою синонімів, і іноземними словами, незрозумілими для загалу, і особливими примовками (“бомби і гранати, гарбузи і дині”). Пентелей не може існувати в тиші, це – особливий персонаж, де він – там вибух емоцій, слів, вражень, веселоців, оптимізму. При тому, що Пентелей не має жодного свого власного корисливого інтересу до вирішення конфлікту п’єси, він один його рухає, вигадуючи правдоподібні чи неправдоподібні засоби (навіщо у комедії правдоподібні?) одружити дітей Санди проти її волі. Крутій вдається до такого цілком неможливого з точки зору реалістичної естетики методу як інсценізація повернення резервістів з Боснії: сина з нареченою туркинею і турка – нареченого для дочки. “...Стихія мовної гри захоплює дію і керує нею. Тому основна сюжетна подія сприймається цілком органічно в атмосфері каламбурів і епатажних комедійних трюків...”, – пише про цю п’єсу Н. Малютіна [18, 164]. Пентелей виступає тим персонажем, якому драматург доручає пряме донесення своєї комедійної установки: він не наполягає на достовірності, істинності, правдивості того, що він вигадує, його завдання – здивувати і зворушити. Врешті батьки благословляють на шлюб своїх дітей, хоч і розуміють, що їх “прийшли дурити” [26, 392]. Здається, кульмінаційна сцена не тільки дає давно передбачувану розв’язку, але пропонує і апогей клоунади, витівок, зрежисованих Пентелеєм: турецькі пісні, танці переодягнених українських парубків і дівчат, пригощання турецькою люлькою і кавою (“Таж се деготь!”) [26, 391] статечних хазяїв.

Патріотичний заклик любити своє, рідне (присутній також у “комічній опереті” “Янош Іштенгази” більш розгорнено, як мотив п’єси), подається автором у останніх рядках “Пані молоді з Боснії” у формі моралі, своєрідного висновку після обговорення, випробовування чужоземних звичаїв, все ж, незрозумілих і далеких:

Рідне слово, рідний танець
Люде де плекають,
То лиш ті у грудях серце
Чисте, щире мають!

Сольо хор:
Свого хто ся не встидає,
Своє щиро хто плекає,
Тому, тому Всемогущий
Господь помагає. (*Танець*) [26, 395].

Остання комедія Воробкевича – “Комедія без автора” (1889) – досі не опублікована, зберігається у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ: “Комедія в 1 акті. (Після своїх і чужих думок написав Данило Млака)” [4]. Персонажами твору виступають граф і графиня Добростанські, їхня дочка Марциля (прізвище відповідає їх людським якостям і становищу, як це буває у Воробкевича, наприклад, у комедії “Янош Іштенгази”) та барон Романський і його племінник Юлько, котрого планують як

нареченого для Марцилі. Беруть участь і слуги – Зоська (“покоєва” Марцилі), Ян (слуга Юлька), їх взаємини розгортаються одночасно і в тому ж річищі, що й їх панів. Формою цього розгортання є участь молоді у спектаклі, що його ставлять персонажі: автор використав прийом “сцена на сцені”.

Цей драматичний твір є комедією із переодяганням і вивідуванням навзаєм: Марциля через покоївку хоче дізнатися про молодого сусіда, а сусід, переодягнувшись мандрівним актором, бажає узнати, яку наречену приготував йому дядько. Побачивши Марцилю, Юлько розуміє, що це дівчина, про яку він мріяв, а освідчитися їм допомагає п’єса, яку вони грають (репетирувати батьки залишили їх насамоті). Так само й слуги, задіяні в цьому спектаклі, вподобали один одного.

Ян. Око панни Countess-и¹ більше повідає, ніж комедія в 15 актах. А ваші оченята, паннунцю, більше кажуть, ніж всі твори Шекспіра, Лесенга, Гетого, Шилера, Грільпарцера, Коцебу, Фрейтаґа і...

Зоська. Не думала, що мої очі драматичним автором” [4, 14].

Якщо слуги дозволяють собі репліки набік поза драмою, яку вони розігрують, то у панів те, що відбувається між їх персонажами – істинне існування, а те, що вони кажуть поза цим текстом – умовності світського життя. Батьки, повернувшись, не відразу розуміють, де чужий текст, а де правда. Врешті з’ясовується, що автор п’єси – “всього лиш вірна, щира любов” [4, 13 зворот]. На що Марциля іронізує: “Славний автор! Чи се трагедія, чи комедія?” (Там само).

У цій комедії Воробкевич дав собі волю устами персонажів – переодягнених у акторів – висловитися про сучасний стан театральної справи. Зрозуміло, що це говорить не стільки барон Юлько Романський і його слуга Ян, які навряд чи переймаються глибоко проблемами театру, скільки сам драматург:

Ян. Що нам не до смаку, то випускаємо, бачете, щоб публіка не нудилась.

Граф. Тим псується цілий ефект штуки.

Ян. Хто дбає нині о содержанье? Коби лиш початок і кінець був...;

Ян. Автори не пишуть тепер твори для серця, для ума, но для рук, для долонь... [4, 11].

Потрапила в комедію (у репліці одного з персонажів) і “Руська Бесіда в Львові, котра на такі твори розумієсь, не держала той твір чотири роки в шуфляді (мається на увазі начебто комедію “Перебраний жених”, яку грали начебто актори – *О. Ш.*), но цілісінький рок читала і ще раз читала і критикувала а в конець таки автора першов премійов цілісінькими 50 гульденами уві[н]чала. Гарн[е] і славн[е] то для одобрення драматичних творів призначене общество в Львові, подобного ніт на цілому світі” [4, 12]. Нагородження імен видатних драматургів, акторів, назв п’єс, персонажів у мові Юлька та Яна підсилюють комізм п’єси, натякають на хвалькуватість діячів сцени. Якщо щодо основного конфлікту – взаємне вивідування нареченої (нареченого), знайомство і любовні освідчення – комедія бачиться ліричною, то тема театру і театральних діячів подана з елементами сатири.

“Комедія без автора”, єдина комедія Воробкевича без співів і музики, не була поставлена в театрі. Новою в ній є ідея вивести на сцену велике панство (українське!), при цьому не сатирично, не викривально: і граф, і графиня, і барон та його племінник є цілком позитивними персонажами. Граф і графиня Добростанські – хороша сім’я, між ними збереглися добрі почуття. Комедія цікава і героями, і сюжетною дією, і використанням прийому “сцена на сцені”, більше розмовна, а не видовишна, як усі інші п’єси легкого жанру в цього драматурга. Бракує, втім, викінченості самого тексту, і стилістичної, і навіть орфографічної. Як відомо, Воробкевич любив творити швидко.

¹ Countesse (англ.) – графиня

Отже, у доробку Воробкевича-комедіографа є й традиційніші загалом для української сцени комедії (“Пан мандатор”), і такі, що ширше побутували у Галичині – комедії з життя дрібного панства (“Каспар Румпельмаєр”, “Янош Іштенгази”). Саме про них, очевидно, писав О. Маковей як про п’єси, що постали під впливом такого роду німецьких творів для сцени; саме вони мають виразніші ознаки водевілю. Такі п’єси Воробкевича – веселі музикальні спектаклі, безжурні за тематикою. Г. Цеглинський, наприклад, теж писав для театру комедії з життя дрібного панства, але це були несмішні комедії звичаїв, часом із гротескно-сатиричними персонажами: “Соколики” (1884), “Лихий день” (1886), “Шляхта ходачкова” (1886).

Комедія “Пані молода з Боснії” написана Воробкевичем у цілком специфічній манері: яскрава театралізація, фарсові елементи переплелися з тяжінням автора до музичного театру, оперети, видовищність п’єси посилюється специфічною театральною умовністю, яка не передбачає правдоподібності того, що відбувається на сцені, а натомість – розігрування життя, гру в життя, шарж і блазнювання. Фарсові ознаки у тогочасній драматургії Західної України зустрічаємо також у “фрашці” Федьковича “Як козам роги виправляють” (1872), фарсовість у даному разі йшла деякою мірою від тексту Шекспіра, комедію якого “Приборкання непокірної” переробив автор. Але ні ця, в цілому не стільки комічна, як повчальна, хоч і видовищна, цікава, динамічна п’єса Федьковича, ні його весела, легка “іграшка... з музиками, танцями, співанками” “Так вам треба!” (1865), де персонажами є селяни і вояки, не були поставлені в театрі. Першим українську (не перекладну) музичну комедію-водевіль почав давати для сцени Галичини і Буковини Сидір Воробкевич [17, 410].

Остання за часом Воробкевичева “Комедія без автора” – спроба дати комедію ситуацій, у якій автор, крім ліричного любовного сюжету, підняв пекучу для нього проблему існування українського театру й українського драматурга у тогочасному суспільстві.

Любовне, делікатне ставлення драматурга до своїх персонажів (не висміювання, а іронія, не приниження, а жарт, від якого хочеться сміятись, а не одержувати новий аргумент непевності світу), життєствердний пафос, патріотична наснаженість роблять його п’єси цікавими не тільки для дослідника. Гарна мова, насичена фразеологізмами, динамічна інтрига, наповненість музичними номерами, дотепи, гумор – запорука сценічності його комедійних творів.

Сидір Воробкевич – великий трудівник на полі української культури. Чудовий ліричний поет, прозаїк, композитор, учитель, проповідник, патріот, що в часі непевного становища української мови в Австро-Угорській імперії взяв на себе подвиг підтримувати і розвивати красне письменство свого народу, був для театру одним із головних національних авторів, з п’єсами яких театр Галичини і Буковини, зокрема театр “Руської Бесіди”, у 1860-1870-х роках став українським.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білинська М. І. І. Воробкевич. Нарис про життя і творчість. – К. – 1958.
2. Воробкевич С. (Данило Млака). Драма “Іван і Олена”. – 1864 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 6.
3. Воробкевич С. (Данило Млака). Виписки. Драма “Петрусь і Настуся”. Вірші. – 1867 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 13.
4. Воробкевич С. (Данило Млака). Комедія без автора. – 1889 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 38.
5. Воробкевич С. Музика до комедії “Воля покойника”. – 1871 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 64.
6. Воробкевич С. Музика до оперети А. Стечинського “Садогорський дяк”. – 1871 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 65.
7. Воробкевич С. Музика до твору А. Стечинського “Ворожка”. Чернівці. – 1872-73 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 66.
8. Воробкевич С. Музичні твори – оперети, водевілі, мелодрами. – 1872-1875 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 67.

9. *Воробкевич С.* (Данило Млака). Каспар Румпельмаєр і три грації. – 1872-1878 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 68.
10. *Воробкевич С.* Вендлічек. – 1881 // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 123, № 82.
11. *Воробкевич С.* Твори. – Ужгород: Карпати, 1986.
12. *Добродомова О.* Драматичні твори Сидора Воробкевича: традиційне й індивідуальне // *Українська література XIX – початку XX століття: художнє слово у поступі нації.* – К., 2014. – С. 112-127.
13. *Зоря.* – 1882. – № 20. – С. 320.
14. *Івасюк М.* Жайворонок рідного краю // *Воробкевич С.* Твори. – Ужгород: Карпати, 1986. – С. 5-21.
15. *Лесин В., Романець О.* Сидір Воробкевич – поет // *Воробкевич С.* Вибрані поезії. – К.: Рад. письменник, 1964. – С. 3-33.
16. *Маковей О.* Загальні замітки про поезії Ізидора Воробкевича // *Твори* Ізидора Воробкевича. – Т. 1. – Львів, 1909. – С. 400-408.
17. *Маковей О.* Загальні замітки про драматичні твори Із. Воробкевича // *Твори* Ізидора Воробкевича. – Т. 3. – Львів, 1911. – С. 404-417.
18. *Малютіна Н.* Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки: Монографія. – Одеса: Астропринт. – 2006. – 352 с.
19. *Музыкальная энциклопедия.* – Т. 4. – Москва: Сов. энциклопедия. – 1978.
20. *Никоненко П.* Буковинський жайвір. Сторінки життєпису Сидора Воробкевича. З додатком – репринтною копією прижиттєвого видання збірки поезій “Над Прутом” (1901). – Чернівці; Ніжин. – 2011.
21. *Пилипчук Р.* Український аматорський театр на Буковині (друга пол. XIX – поч. XX ст.) // *Народна творчість та етнографія*, 1964, № 1, С. 43-48).
22. *Руслан.* – 1908. – Ч. 225.
23. *Руслан.* – 1909. – Ч. 9.
24. *Ставицький О.* Драматургія. Загальний огляд // *Історія української літератури: У 8 т.* – Т. 4. – Кн. 2. – К.: Наук. думка. – 1969. – С. 246-292.
25. *Стечинський А.* Спомини актора // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 61, № 336.
26. *Твори* Ізидора Воробкевича. – Т. 3. – Львів. – 1911.
27. *Франко І.* Зібрання тв.: У 50 т. – Т. 28. – К.: Наук. думка, 1980.

Отримано 15 вересня 2016 р.

м. Київ